

دو فصلنامه علمی تاریخ نگری و تاریخ نگاری دانشگاه الزهراء (س)  
سال سی و دوم، دوره جدید، شماره ۲۹، پیاپی ۱۱۴، بهار و تابستان ۱۴۰۱  
مقاله علمی - پژوهشی  
صفحات ۲۷۲-۲۴۵

## آسیب شناسی پیشینه پژوهش در مطالعات تاریخی (مطالعه موردی: پایان نامه های کارشناسی ارشد رشته تاریخ)<sup>۱</sup>

صهیب محمدی نوسودی<sup>۲</sup>، محمدتقی ایمان پور<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۲/۲۱

### چکیده

هر کار پژوهشی بر پژوهش ها و آثار پیش از خود متکی است و اساساً هدف از انجام برخی کارهای پژوهشی، تکمیل و پرکردن نقاط کور کارهای پیشین است، لذا شناخت و آگاهی از آثار و کارهای پژوهشی پیشین در رابطه با موضوع و مسئله پژوهشی، یکی از ضروریات انجام پژوهش ها و به ویژه پایان نامه های دانشجویی است. در این زمینه در فصل کلیات پایان نامه های دانشجویی قسمتی تحت عنوان پیشینه پژوهش وجود دارد که در آن پژوهشگر باید ادبیات یا پیشینه کار خود را بررسی و تحلیل کند. بدیهی است انجام درست و روشمند این بخش می تواند در فراهم کردن زمینه مناسب ذهنی درباره اهمیت و جایگاه موضوع و مسئله پژوهش برای خواننده نقش مهمی ایفا کند. در این نوشتار نگارندگان قصد دارند ابتدا این سؤال اصلی را بیان کنند: ویژگی ها و اصول اصلی در نگارش یک پیشینه پژوهش علمی چیست؟ و سپس در پاسخ به آن با روش تحلیلی و مطالعه موردی، ضمن برشمردن اهمیت و اهداف اصلی پیشینه پژوهش، ساختار و چهارچوب مناسب معرفی پیشینه را معرفی و بر طبق این ساختار در نهایت به عنوان نتایج و یافته های اصلی این مقاله، پیشینه های پژوهش در پایان نامه های کارشناسی ارشد رشته تاریخ در دانشگاه های معتبر کشور را بررسی آسیب شناسانه کنند.

**کلیدواژه ها:** پیشینه پژوهش، رشته تاریخ، اهداف، ساختار، آسیب شناسی.

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2023.42829.1649

شناسه دیجیتال (DOR): 20.1001.1.20088841.1401.32.29.12.8

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. ایمیل: sohaybmn1992@gmail.com

۳. استاد گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول). mimanpour@hotmail.com

## مقدمه

هر فعالیت پژوهشی فرایندی چندمرحله‌ای است که این مراحل را می‌توان به‌عنوان اصول و زیربناهای آن فعالیت در نظر گرفت؛ زیرا نادیده‌انگاشتن و انجام غیرصحیح هر یک از این اصول، می‌تواند در نتیجه کار پژوهش بسیار تأثیرگذار باشد و پژوهشگران را از اهداف اصلی خود دور کند. در میان این اصول بنیادین روش پژوهش، «توجه به دانش موجود» در هر رشته و حوزه پژوهش و در نظر داشتن آنچه تاکنون جامعه بشری به‌منزله دانش در حوزه‌ای خاص تولید کرده است، از قدم‌های نخست هر پژوهش به‌شمار می‌آید.

فعالیت‌های بشری درباره موضوعات مختلف دامنه‌ای وسیع دارند و معمولاً بسیاری از پرسش‌هایی که در مقام پرسشگر با آن‌ها مواجه هستیم پیش‌تر مدنظر دیگران نیز بوده‌اند و درباره آن‌ها پژوهش و تفحص علمی انجام داده‌اند. برای این منظور در هنگام انجام هر پژوهشی ضرورت دارد که ابتدا گزارشی پیرامون کارهای انجام شده در حوزه مطالعاتی و خصوصاً سؤال اصلی پژوهش ارائه شود که تحت عنوان «پیشینه پژوهش» یا «ادبیات پژوهش»، نامیده می‌شود. این مرحله یکی از مقدمات اساسی و یکی از نخستین مراحل است که برای انجام کارهای پژوهشی‌هایی از جمله پایان‌نامه‌ها و مقالات پژوهشی بسیار ضرورت دارد. این قسمت علاوه بر اینکه مقدمه‌ای بر کار پژوهشی است، دانش و درک افراد را از رشته و تخصصشان نشان می‌دهد (Winchester and salji, 2016: 2)؛ در واقع بدون بررسی و مرور مطالعات و پژوهش‌های پیشین در حوزه مدنظر، امکان ارائه تصویری درست از سؤال پژوهش مشکل خواهد بود.

در هر حال، در کنار گزینش عنوان مناسب برای یک طرح پژوهشی و همچنین بیان درست مسئله پژوهش،<sup>۱</sup> نوشتن پیشینه پژوهش در حوزه علوم انسانی و به‌ویژه رشته تاریخ دارای اصول و شیوه‌نامه خاصی است که رعایت نکردن آن به‌ویژه در تألیف پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ، منجر به طرح ناصحیح سؤال پژوهش و در نتیجه پاسخ‌نه‌چندان دقیق و گاه نادرست به سؤال و انجام کاری اصیل خواهد شد.

نگاهی به پیشینه پژوهش در پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های پژوهشی این رشته نشان می‌دهد که کیفیت این بخش نزد دانشجویان چندان مطلوب نیست؛ لذا در این نوشتار نویسندگان قصد دارند با رویکرد توصیفی-تحلیلی و ضمن ارائه تعریف درست از مفهوم پیشینه پژوهش و برشمردن اهمیت و کارکرد آن، اصول و مبانی چگونگی نوشتن پیشینه پژوهش علمی را برای

۱. جهت اطلاع از گزینش عنوان مناسب و طرح درست بیان مسئله پژوهش (نک. ایمان‌پور و ناظری، ۱۳۹۵: ۳۲-۵؛ ایمان‌پور و رمضان‌پور، ۱۳۹۹: ۳۸-۱۵).

دانشجویان این رشته بیان کنند. در پایان با بهره‌گیری از روش مطالعه موردی<sup>۱</sup> ضمن آسیب‌شناسی تعدادی از پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های معتبر کشور، به‌طور عملی نظریات خود را در زمینه کارکرد و اهمیت پیشینه‌های پژوهش اعمال کنند.

### پیشینه پژوهش جاری

در رابطه با موضوع پیشینه پژوهش تاکنون به‌صورت پراکنده و کلی در کتاب‌های روش پژوهش به آن اشاره شده یا اکثر مطالعات انجام‌گرفته پیرامون آن بیشتر مربوط به دیگر رشته‌ها بوده است، اما با دقت بیشتر از میان این آثار می‌توان برخی از آن‌ها را مرتبط با موضوع یا بخشی از مسئله این پژوهش یافت. به‌عنوان مثال در سال ۲۰۰۲، ویستر و واتسون (Webster & Watson, 2002: 13-23) دو پژوهشگر آمریکایی، در مقاله‌ای مبحث مهم ارائه پیشینه پژوهش در یک ساختار منظم را بررسی کرده و پیشنهاد سیر ترتیب تاریخی را در این زمینه برای نخستین بار ارائه کردند.

یک سال بعد، جان کراسول<sup>۲</sup> کتاب مهمی در حوزه روش پژوهش به چاپ رساند. او در این کتاب اهمیت مبحث طرح پژوهش در پایان‌نامه‌های کمی و کیفی را بررسی کرد، یکی از مباحث مهمی که در کتاب خود به آن توجه خاصی داشته است، همین مبحث پیشینه پژوهش است. در این اثر تأکید ویژه‌ای بر تحریر درست و ساختارمند پیشینه پژوهش و توجه به نقد و تحلیل کارهای ارائه‌شده درباره پیشینه پژوهش است.

در سال ۲۰۰۴ باربارا استوارت (Steward, 2004: 495-500) بر وجود مقدمه و نتیجه‌گیری مناسب برای پیشینه‌های پژوهش و به‌ویژه بر توصیفی‌نبودن پیشینه‌های پژوهش تأکید ویژه‌ای کرد. یک سال بعد، بوت و بیل (Boote and Beile, 2005: 34, 3-15) در مقاله‌ای بر موضوع اهمیت نگارش پیشینه پژوهش در آشناکردن محققان با دستاوردهای دیگران و همچنین استفاده از شیوه تحلیلی و نقد کارهای دیگران جهت کاربردی‌بودن پیشینه پژوهش تأکید کردند.

در ایران هم یکی از کتاب‌های مهم در حوزه روش پژوهش در تاریخ، کتاب درآمسی بر روش پژوهش در تاریخ از علیرضا ملایی توانی است که نویسنده در این اثر ضمن ارائه روش علمی درست برای پژوهش و نوشتن پایان‌نامه‌ها در رشته تاریخ، در قسمتی درباره پیشینه پژوهش نیز اطلاعات مهمی ارائه کرده که می‌توان آن را تنها اثر مرتبط با نوشته حاضر دانست. ایشان در این زمینه سؤال‌های مهمی را برای شناسایی پژوهش‌های مرتبط با کار پژوهشگر

---

1. Case Study  
2. Creswell, J. W (2009). "Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches", (3th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

مطرح کرده و درخصوص برطرف کردن برخی آسیب‌های عمده در پایان‌نامه‌های رشته تاریخ برای پیشینه پژوهش، راهکارهایی ارائه داده است.

یکی دیگر از آثار مرتبط با پژوهش حاضر، کتاب *مرور نوشتگان* است که جیل کی جیسون و همکاران در سال ۲۰۱۱ نوشته و حوریه احدی آن را به زبان فارسی ترجمه کرده است. این کتاب همان‌طور که در مقدمه آن بیان شده است، مبحث *مرور نوشتگان* و پیشینه پژوهش را به‌طور کلی و به‌صورت عمومی برای رشته‌های مختلف تعریف و تشریح کرده است که البته یکی از حوزه‌هایی که کار شده در زمینه علوم اجتماعی است که می‌تواند با پژوهش حاضر ارتباط داشته باشد.

با توجه به تأکید نویسنده بر بیان اهمیت و فلسفه پیشینه پژوهش، تأکید بر به‌کارگیری رویکرد انتقادی و تحلیلی در نگارش پیشینه پژوهش، ارائه راهکارهایی جهت جست‌وجوی اطلاعات، همچنین راهکارهایی برای مطالعه و مرور سریع و درست مقالات و آثار مرتبط با موضوع پژوهش جهت نگارش *مرور نوشتگان* و همچنین توضیح مراحل فرایند نگارش پیشینه پژوهش، این کتاب می‌تواند برای پژوهشگران در رشته‌های مختلف استفاده شود، اما به‌طور کلی آنچه سبب فاصله‌گرفتن مطالب این کتاب با موضوع پیشینه پژوهش در حوزه علوم انسانی و به‌ویژه رشته تاریخ شده است، تأکید نویسندگان آن بر به‌کارگیری شیوه مرور نظام‌مند و ارائه راهکارهایی برای نگارش این‌گونه پیشینه‌هاست که این روش بیشتر در حوزه‌های علوم تجربی و فنی که استفاده از روش و نظریه در آن‌ها متداول‌تر است کاربرد دارد و همین امر سبب شده که اکثر مطالب کتاب حول محور رشته‌های دیگر باشد.

در همین سال پریخ و فتاحی نیز در کتابی تحت عنوان *مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش، راهنمای نگارش (۱۳۹۰)*، اثری مستقل مرتبط با پژوهش حاضر را به چاپ رساندند. این کتاب به‌طور کلی به پیشینه پژوهش در حوزه همه رشته‌ها اختصاص داده شده است، اما شاید بتوان گفت یکی از تخصصی‌ترین آثار در ارتباط با پیشینه پژوهش محسوب می‌شود. این کتاب در زمینه اهداف، چارچوب و سازماندهی پیشینه پژوهش مطالب مفیدی ارائه می‌دهد.

دکتر حسن حضرتی نیز در همین سال کتاب *روش پژوهش در تاریخ‌شناسی با تأکید بر اصول و قواعد رساله‌نویسی* در زمینه روش پژوهش در تاریخ را منتشر کرد و ایشان نیز در کتاب خود نکات مهمی در زمینه پیشینه پژوهش از جمله در مبحث ساختار پیشینه پژوهش و همچنین اشاره به برخی آسیب‌ها و ایرادها در پیشینه پژوهش اشاره کرده‌اند. یک سال بعد، دو پژوهشگر دیگر ایرانی، اشتریان و امامی میبدی، نیز در مقاله‌ای راهنمایی‌ها و راهکارهایی برای نوشتن پیشینه پژوهش ارائه دادند.

جاناتان سیسکو (Cisco, 2014: 41-57) در مقاله خود، به‌طور صریح یکی از ایرادهای اصلی کارهای دانشجویی در مقطع تحصیلات تکمیلی را در زمینه پیشنهاد پژوهش دانسته است. نویسنده ضمن انتقاد از نبود یک کتاب خوب و مناسب برای راهنمایی دانشجویان در این زمینه، بر لزوم آموزش درست و راهنمایی صحیح دانشجویان توسط اساتید در رابطه با نگارش پیشنهاد پژوهش تأکید ویژه‌ای دارد. وی در این مقاله ضمن بیان اینکه دانشجویان به دلیل نداشتن مهارت در نگارش پیشنهاد پژوهش، اغلب از نوشتن آن ترس دارند و همین عامل هم سبب نگارش اشتباه آنان می‌شود، می‌کوشد در چهار گام اساسی شیوه صحیح نگارش پیشنهاد پژوهش را به دانشجویان آموزش دهد.

مهم‌ترین تأکید نویسنده در این زمینه بر بحث شناخت درست منابع مرتبط و آگاهی از مخاطبان کار خود برای معرفی درست پیشنهادها مرتبط در زمینه موضوع هر پژوهش است، اما به نظر می‌رسد این نویسنده نتوانسته در نهایت خروجی مناسبی برای راهنمایی دقیق و درست در زمینه نگارش پیشنهاد پژوهش برای دانشجویان ارائه دهد.

آخرین مقاله در ارتباط با این نوشتار نیز مقاله‌ای از ریچارد توراکو (Torraco: 2016, 404-428) است. نویسنده در آن ضمن تأکید بر اهمیت و کارکرد پیشنهاد پژوهش در پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های دانشجویی، بار دیگر بر موضوع نظم و ترتیب در ارائه پیشنهاد پژوهش تأکید می‌کند. علاوه بر آن اکثر پژوهشگرانی که در حوزه روش پژوهش در تاریخ یا نگارش پایان‌نامه کار کرده‌اند به‌ضرورت بخش‌هایی از آن را به بحث پیشنهاد پژوهش اختصاص داده‌اند که به دلیل نبود تمرکز خاص بر روی موضوع بحث‌شده در اینجا از ذکر آن‌ها خودداری شد.

در حال، بنا بر آنچه آمد، در اکثر پژوهش‌هایی که به پیشنهاد پژوهش در پایان‌نامه‌ها توجه کرده‌اند، چند ضعف عمده وجود دارد که به‌عنوان مثال می‌توان از تمرکز نداشتن بر روی فلسفه و اهمیت پیشنهاد پژوهش، ارائه ندادن راهکارهای مشخص در نوشتن پیشنهاد پژوهش و در نهایت اختصاص ندادن پژوهشی مستقل و خاص به موضوع مدنظر در رشته تاریخ نام برد؛ لذا ضرورت ایجاد می‌کند که پژوهشی مستقل و تخصصی پیرامون فلسفه و راهکارهای مشخص برای نوشتن پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته تاریخ از طریق آسیب‌شناسی پیشنهادها پژوهش در تعدادی از پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد رشته تاریخ در تعدادی از دانشگاه‌های کشور انجام شود.

### تعریف پیشنهاد پژوهش

با مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه روش پژوهش، تعاریف متعددی از سوی

پژوهشگران برای پیشینه پژوهش مطرح شده است: جرارد (Gerard, 2010:4) پیشینه پژوهش را مطالعه و تحلیل و نگارش سنتزی از کارهای پژوهشگران درباره موضوعی خاص می‌داند که بر فرضیه‌ها، روش‌های علمی، نتایج، نقاط قوت و ضعف مطالعه و تفاسیر و استنتاج‌های نویسنده تأکید می‌کند و سپس در ادامه با تأکید بر اهمیت تحلیل کردن آثار پیشینیان در پیشینه پژوهش، معتقد است «پیشینه پژوهش به تحلیل علمی درباره موضوعی خاص گفته می‌شود که مستلزم خواندن دقیق هر یک از مطالعات برای ارزیابی هدف مطالعه، تعیین تناسب و کیفیت روش‌های علمی، بررسی تحلیلی پرسش‌ها و پاسخ‌های نویسندگان، تلخیص یافته‌های مطالعات و نگارش برون‌نهادی بی‌طرفانه از آن‌هاست» (Ibid: 5).

پریخ و فتاحی (۱۳۹۰: ۱۹) نیز در تعریف پیشینه پژوهش می‌نویسند: «پیشینه پژوهش عبارت است از بررسی تحلیلی آثار صاحب‌نظران و پژوهشگران در یک موضوع خاص؛ از این‌رو فعالیتی فکری، تحلیلی و انتقادی است که طی آن پژوهشگر متون و آثار موجود در زمینه پژوهش را شناسایی می‌کند و براساس یک الگوی مشخص و با در نظر داشتن هدف پژوهش خود از آن‌ها استفاده می‌کند».

همچنین رضانی و همکارانش معتقدند مرور ادبیات، بررسی مقالات علمی، کتاب‌ها و سایر منابع مرتبط با یک موضوع خاص است که لازمه شرح خلاصه و ارزیابی انتقادی از این آثار است. از نظر آن‌ها مرور ادبیات یک نمای کلی از منابعی را که در حین پژوهش درباره یک موضوع خاص کاوش شده است، به خوانندگان نشان می‌دهد و اینکه چگونه یک پژوهش در حوزه مطالعاتی بزرگ‌تر قرار می‌گیرد (Ramdhani and others, 2014: 48).

با توجه به تعاریفی که ارائه شد ارکان اصلی پیشینه پژوهش عبارت‌اند از:

**الف. مطالعه:** پیش از هر چیز، در پیشینه پژوهش مطالعه فرد در حوزه پژوهشی او بسیار اهمیت دارد. این مطالعه می‌تواند پایه‌ای محکم برای پیشرفت دانش ایجاد کرده و یافتن تئوری را تسهیل کند و به قولی عرصه‌های پژوهش مازاد بر نیاز را می‌بندد و عرصه‌های نیازمند به پژوهش را کشف می‌کند (Webster and Watson, 2002:15). با این کار پژوهشگر در رابطه با موضوع خودش ابتدا نویسندگان کلیدی را می‌شناسد و سپس نظریه‌ها و فرضیه‌های غالب را شناسایی می‌کند و سپس در ذهنش سؤالاتی مطرح می‌شود (Ramdhani and others, 2014: 48) و برای پاسخ‌دادن به این سؤالات او وارد فاز دوم در پیشینه پژوهش یعنی تحلیل می‌شود.

**ب. تحلیل:** یکی دیگر از مراحل برای نوشتن پیشینه پژوهش تحلیل است. پژوهشگر با توجه به مطالعه‌ای که قبلاً داشته و دانشی که از موضوع به دست آورده، نوشته‌های پیشین و افراد قبل از خود را تحلیل می‌کند. با این کار است که دانش و مهارت فرد سنجیده می‌شود و

در واقع پژوهشگر با آوردن بخش پیشینه پژوهش یکسری استدلال‌ها را درباره موضوعش ارائه می‌دهد که نشان‌دهنده درک جامع او از وضعیت فعلی دانش در آن حوزه پژوهشی است (Flamez and others, 2017: 93).

پ. نقل: پژوهشگر پس از مرور آنچه در حوزه پژوهشی مدنظر او مطرح شده است دیدگاه‌ها و کارهای پیشینان را بررسی و نقد می‌کند. این یکی از ارکان اساسی در تعریف و نوشتن پیشینه پژوهش است که اکثر پژوهشگران آن را تأکید کرده‌اند.

براین اساس پیشینه پژوهش را این‌گونه می‌توان تعریف کرد: «پیشینه پژوهش نوعی مستندسازی انتقادی است از آنچه در حوزه موضوعی خاص صورت گرفته و پژوهشگر با آوردن آن، پژوهش خود را در یک بستر جامع مطالعاتی قرار می‌دهد و به لزوم و اهمیت انجام پژوهش خود تأکید می‌کند».

#### فلسفه و اهداف پیشینه پژوهش

با توجه به مطالب بیان‌شده، پیشینه پژوهش یکی از بخش‌های مهم در پایان‌نامه‌ها محسوب می‌شود. حال باید این موضوع را بررسی کرد که اساساً به چه هدفی در پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های دانشگاهی پیشینه پژوهش آورده می‌شود و فلسفه و اهمیت آن چیست. پژوهشگران حوزه روش پژوهش پاسخ‌های متفاوتی به این سؤال داده‌اند (فتوحی، ۱۴۰۰: ۱۳۶؛ ملایی‌توانی، ۱۳۹۲: ۹۴؛ پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۲۴-۲۰)، اما در این نوشتار، به‌طور کلی فلسفه و اهداف پیشینه پژوهش در شش محور اصلی بررسی و تفسیر شد:

##### ۱. معرفی پژوهشگران برجسته در حوزه مدنظر

هر موضوع و مسئله‌ای که برای پژوهش انتخاب شود یا بخشی یا قسمت عمده مرتبط با آن را پیش‌تر پژوهشگران دیگر انجام داده‌اند و آشنایی با این افراد و پژوهشگران می‌تواند هم برای خود پژوهشگر و هم برای خواننده مفید باشد؛ لذا می‌توان گفت یکی از کارکردهای مهم پیشینه پژوهش این است که زمینه مفیدی را برای شناسایی و آشنایی با پژوهشگران برجسته موضوع و مسئله بررسی شده فراهم کند. در حقیقت در پیشینه پژوهش ما قبل از هر چیز از خود می‌پرسیم چه کسی درباره موضوع و مسئله ما نوشته است و چه کسی اهمیت این موضوع را درک کرده و آن را نشان داده است (Creswell, 2009: 43). با پاسخ‌دادن به این سؤالات، اولین هدف از پیشینه پژوهش شناسایی پژوهشگران حوزه مدنظر می‌شود.

##### ۲. تعریف و مشخص کردن حوزه مسئله پژوهش

پیشینه پژوهش با پاسخ‌دادن به سؤالاتی از قبیل اینکه تاکنون چه اطلاعاتی در حوزه پژوهش مدنظر به دست آمده است، ویژگی‌های برجسته و مفاهیم کلیدی پژوهش‌های

صورت گرفته چیست و نظریه‌های موجود و مطرح در حوزه پژوهش شده کدام‌اند؟ (پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۲۲) به‌گونه‌ای شروع به تعریف و ترسیم چارچوب‌هایی برای تفکر در حوزه دانش موجود درباره مسئله پژوهش می‌کند. این کار به‌مثابه نقشه‌برداری و ارزیابی منطقه پژوهش برای انگیزه‌دادن به پژوهشگر جهت رسیدن به هدف و پاسخ به سؤالات و توجیه فرضیات اوست (Snyder, 2019: 334).

### ۳. قراردادن یافته‌های پژوهش در چارچوب پژوهش‌های قبلی

یکی دیگر از اهداف عمده پیشینه پژوهش این است که نویسنده پس از شناساندن پژوهشگران برجسته و تعریف و تحدید حوزه پژوهشی خود، مشخص کند که پژوهش در دست انجام به‌لحاظ پشتیبانی یا مقایسه‌ای چه ارتباطی با پژوهش‌های پیشین دارد یا به‌عبارت‌دیگر، آن پژوهش‌ها چه نقشی در شکل‌گیری پژوهش در دست انجام داشته‌اند (پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۲۴). پژوهشگران حوزه روش پژوهش بر این امر تأکید بسیاری داشته‌اند و بر این باور هستند که با قراردادن یافته‌های پژوهش در چارچوب پژوهش‌های دیگران است که در حقیقت پیشینه پژوهش مروری، پژوهشگرانه خواهد بود که از یک‌سو با انجام آن، یک نوع تسلسل اندیشه در کارهای پژوهشی صورت می‌گیرد که این تسلسل اندیشه به‌ویژه برای کارهای دانشگاهی اهمیت به‌سزایی دارد (میرجعفری و نوربی، ۱۳۸۸: ۹۴)، از سوی دیگر این کار تا آنجا باید پیش برود که پیش‌زمینه تاریخی مسئله را روشن کند و جایگاه پژوهش در دست انجام را در میان پژوهش‌های انجام‌شده مشخص کند (فتوحی، ۱۴۰۰: ۱۳۶؛ Winchester and Salji, 2016: 1).

### ۴. جلوگیری از دوباره‌کاری

یکی دیگر از اهداف مهم پیشینه پژوهش پس از مشخص کردن محدوده پژوهش و برقراری ارتباط میان کار خود با دیگران، این است که پیشینه پژوهش مانع از تکرار کارهای دیگران می‌شود (Ary, Jacobs and Razavieh, 1990: 68). به‌عبارت‌دیگر پیشینه پژوهش در اینجا تسریع‌کننده فعالیت‌های اصیل و جدید پژوهشی است و در واقع نمایشی منطقی از پیشرفت فکری است؛ بنابراین فرد باید فهم کافی و درک قوی از دانش موجود و کاربردهای آن داشته باشد (اشتریان و امامی میبدی، ۱۳۹۱: ۵)؛ لذا پیشینه پژوهش باید دلیل نیاز به پژوهش را توجیه و فراهم کند و به تعبیر بهتر نقش آن این است که نشان دهد این پژوهش تکراری نیست و سعی کرده حداقل نظریات و پژوهش‌های پیشین را گسترش دهد و شکاف‌های آن‌ها را پر کند (Steward, 2004: 499).

با این اوصاف پژوهشگر با آوردن پیشینه پژوهش، ضمن نشان‌دادن اشراف خود بر موضوع



و منابع اصلی آن، می‌خواهد به خواننده این نکته را انتقال دهد که کار او نوآورانه و با هدفی متمایز از پیشینیان است و تکرار کارهای سابق نیز نیست و ارزش خواندن دارد.

##### ۵. مشخص کردن نقاط قوت و ضعف پژوهش‌های پیشین

پس از ارائه تصویر کلی از آنچه درباره موضوع پژوهش صورت گرفته و برای نشان دادن نو بودن کار، پژوهشگر نیاز دارد که کارهای پیشینیان را از منظر موضوع و مسئله مطالعه شده، خود به بوته نقد بکشد. در این راستا پژوهشگر باید ضمن اشاره به کاربرد پژوهش‌های پیشین در پژوهش خود با دیدگاهی نقادانه به شکاف‌ها و نواقصی که در کار دیگران وجود دارد اشاره کند تا بتواند از طریق آن‌ها جدید بودن کار خود را که در اصل پرکردن برخی از این شکاف‌ها است در ذهن خواننده تثبیت کند (جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۰؛ Winchester and Salji, 2016: 4؛ Xiao and Watson, 2017:1).

اکثر صاحب‌نظران در زمینه روش پژوهش در علوم انسانی، موضوع نقد و نشان دادن نقاط قوت و ضعف آثار پیشینیان را به‌عنوان مهم‌ترین هدف پیشینه پژوهش ذکر کرده‌اند (Creswell, 2009: 101؛ Torraco, 2016: 8).

##### ۶. توانمند کردن پژوهشگر در تفسیر اهمیت نتایج به دست آمده از پژوهش خود

پیشینه پژوهش علاوه بر نشان دادن نقاط قوت و ضعف کارهای قبلی، می‌تواند با نشان دادن نقاط ضعف کارهای دیگران از پژوهش پژوهشگر دفاع کند. در حقیقت با نشان دادن نکات ابهام‌آمیز کار دیگران، علت انتخاب موضوع پژوهش خود را مطرح و توجیه می‌کند (میرجعفری و نورایی، ۱۳۸۸: ۹۴). در اینجاست که گام جدیدی برداشته شده و در واقع پژوهشگر توانسته ثابت کند که پژوهش او ارزش خواندن دارد (Rowland: 2؛ Creswell, 2009: 39).

برای این کار، پژوهشگر ابتدا هنر خود را در شناسایی و درک دانش پیشینیان نشان داده و سپس به‌عنوان یک مولد و نوآور براساس آنچه گذشتگان انجام داده‌اند یک دانش جدید را ایجاد کرده است (Boote and Beile, 2005: 3). در حقیقت این مسئله، فلسفه و اهمیت هر پژوهش و کارهای پژوهشی است و انتظار می‌رود هر پژوهش جدیدی بتواند دانش جدیدی را هم تولید کند و به قول جیسون و همکاران، کارکرد پیشینه پژوهش در واقع نشان دادن این است که چرا پژوهش شما متفاوت است و چه چیزی به دانش موجود خواهد افزود (جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۲۰)؛ لذا به‌طور کلی آخرین هدف از آوردن پیشینه پژوهش می‌تواند بیان نکات برتر و اهمیت کار پژوهشی صورت گرفته توسط پژوهشگر نسبت به کارهای پیشینیان باشد. این امر هم می‌تواند اهمیت دستاوردهای پژوهش را افزایش داده و سبب مضاعف شدن انگیزه

خواننده جهت مطالعه پژوهش پژوهشگر شود (Webster and Watson, 2002: 15).

در پایان در رابطه با اهمیت و اهداف پیشینه پژوهش می‌توان گفت پیشینه پژوهش به‌مثابه «پلکان» است. در این تعبیر، پیشینه پژوهش به‌مثابه پلکانی از اطلاعات و دانش ایجاد شده درباره یک موضوع است که پژوهشگر برای انجام کارهای پژوهشی خود ابتدا باید پله‌ها و گام‌های پیشین را بشناسد و سپس آن‌ها را بشمارد و از آن‌ها بالا برود و در نهایت خود پله جدیدی را بسازد (اشتریان و امامی میبدی، ۱۳۹۱: ۲).

### راهکارهایی برای نگارش پیشینه پژوهش علمی

برای نوشتن یک پیشینه یا مرور ادبیات علمی و خوب، پژوهشگران راهکارهای مختلفی ارائه داده‌اند که برخی از آن‌ها به‌طور کلی برای نوشتن پیشینه پژوهش در پژوهش‌های حوزه علوم انسانی مناسب است (Taylor, 2008: 12; Cooper, 2010: 12؛ پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۴۲-۳۱؛ جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۸۴-۴۳) و برخی دیگر را می‌توان به‌عنوان شیوه‌های اختصاصی نوشتن پیشینه پژوهش در رشته تاریخ در نظر گرفت (فتوحی، ۱۴۰۰: ۱۳۷). در این نوشتار مراحل که برای تألیف و نگارش پیشینه پژوهش جهت راهنمای دانشجویان رشته تاریخ بیان شده عبارت است از: الف. جست‌وجو، مطالعه و گردآوری منابع مرتبط با پژوهش و ب. سازماندهی پیشینه پژوهش که در ادامه هر کدام از این مراحل توضیح داده می‌شود.

#### ۱. جست‌وجو و مطالعه منابع مرتبط با پیشینه پژوهش

این مرحله در اصل، مقدمه و پیش شروع نگارش پیشینه پژوهش است. مؤلف ابتدا اطلاعات و منابع مرتبط با پیشینه پژوهش خود را جست‌وجو و بررسی می‌کند. این مرحله شامل چهار گام اساسی است (این‌باره نک. Boote and Beile, 2005: 3; Creswell, 2009: 44). درست‌برداشتن این گام‌ها می‌تواند در جمع‌آوری و دسته‌بندی درست کارهای علمی مرتبط، به‌عنوان پیشینه پژوهش بسیار مفید باشد.

#### ۲. مشخص کردن واژگان کلیدی و سؤال اصلی پژوهش

هر پژوهشی به‌دنبال پاسخ به یک مسئله یا سؤال اصلی است و با مشخص کردن این سؤال می‌توان به راهبری و چارچوب‌بندی مطالعه مدنظر کمک کرد (اشتریان و امامی میبدی، ۱۳۹۱: ۱۲). درحقیقت پاسخی که به سؤال اصلی داده می‌شود می‌تواند دامنه‌ها و چارچوب اصلی را برای جست‌وجو درباره پیشینه پژوهش تعیین کند (Xiao and Watson, 2017: 12) و لذا توجه به پرسش پژوهش، سبب هدایت پیشینه پژوهش به سمت نوشتگان مرتبط می‌شود (جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۱).

از سوی دیگر در پاسخ به سؤال اصلی ممکن است چندین کلمه کلیدی و واژه اصلی که پژوهشگر همواره در پژوهش خود از آن‌ها استفاده می‌کند، برجسته شود؛ لذا مشخص کردن کلمات کلیدی نیز یکی دیگر از راهکارهای مناسب برای نشان‌دادن این است که پژوهشگر بدانند به دنبال چه می‌گردد و براساس آن‌ها می‌تواند درباره ادبیات و پیشینه پژوهش جست‌وجو کند (Creswell, 2009: 44).

### ۳. جست‌وجو و شناسایی منابع مرتبط با پژوهش

گام دوم دریافتن پژوهش‌های مرتبط با پژوهش جست‌وجو و شناسایی منابع است. این کار نیز به دانش و مهارت ویژه‌ای نیاز دارد که از آن به‌عنوان مهارت اطلاعات‌یابی یا سواد اطلاعاتی یاد می‌شود (پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۳۱؛ برای اطلاعات بیشتر در این زمینه نک. جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۶۷-۷۲). در این مرحله پس از انتخاب شیوه‌ای خاص که در گام اول توضیح داده شد، پژوهشگر باید مراجع مهم رشته تاریخ را جهت یافتن پژوهش‌های مرتبط با کار خود بررسی کند.

### ۴. مطالعه و گزینش پژوهش‌های مرتبط

در این مرحله پژوهشگر باید از میان آنچه از منابع و داده‌های مختلف در ارتباط با پژوهش خود یافته است، دست به انتخاب بزند؛ به‌عنوان مثال ممکن است سؤال شود از کجا باید بدانیم که آیا یک مقاله یا کتاب با کار پژوهشی ما در ارتباط است یا خیر. تیلور<sup>۱</sup> در شیوه‌نامه پیشینه پژوهش، طرح چند سؤال را در این زمینه مفید می‌داند: «۱. آیا نویسنده مسئله‌ای را که بیان می‌کند با مسئله ما در ارتباط است، ۲. آیا تعریف او از مسئله خوب بیان‌شده است، ۳. جهت‌گیری خاصی در کار او وجود دارد که بتواند به ما کمک کند، ۴. این کتاب یا مقاله از چه جهت به درک ما از مسئله کمک می‌کند، ۵. ارتباط این کتاب یا مقاله با پایان‌نامه و سؤال اصلی که در ذهن ماست چیست؟» (Taylor, 2008).

آنچه در پاسخ به این سؤالات می‌آید در واقع میزان و سنجشی است برای اینکه بدانیم آیا یک مقاله یا کتاب را می‌توان به‌عنوان پیشینه پژوهش آورد یا خیر، در اصل با پاسخ به این سؤالات است که پژوهشگر از: ۱. میزان ارتباط اثر با برنامه پژوهشی خود، ۲. میزان هم‌بستگی آن، ۳. میزان تناقض آن، ۴. میزان توازن آن با کارهای پژوهشی خود آشنا می‌شود (Toncich, 2006: 161).

نکته‌ای که در پایان این مرحله باید متذکر شد این است که پژوهشگر باید هر منبعی را که مرتبط با کار خود یافت و آن را مطالعه کرد، حتماً از آن یادداشت‌برداری کند و این یادداشت‌ها

---

1. Taylor

هم در زمان نگارش پیشینه پژوهش ممکن است نیاز به ارجاع به برخی قسمت‌های مهم داشته باشد و هم در مراحل نگارش رساله در فصول مختلف بعداً برای پژوهشگر مفید خواهد بود (اشتریان و امامی میبدی، ۱۳۹۱: ۱۲؛ جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۸۷)

#### ۵. سازمان‌دهی پژوهش‌های مرتبط

پس از گزینش پیشینه‌های اصلی مرتبط با کار پژوهشی، پژوهشگر باید آماده نوشتن پیشینه پژوهش شود. وبستر و واتسن تأکید دارند که قبل از انجام این کار، ایجاد یک چارچوب و سازمان‌دهی برای نوشتن درست پیشینه پژوهش برای یک پایان‌نامه ضروری است (Webster and Watson, 2002: 16)؛ لذا پژوهشگر لازم است از میان آثاری که به‌عنوان پیشینه پژوهش خود انتخاب کرده است، تعدادی از آن‌ها را که به موضوع پژوهش مرتبط‌تر هستند به‌عنوان ادبیات کار خود بررسی کند (بلک و مک رایلند، ۱۳۹۳: ۲۵۱).

اینکه چگونه و براساس چه نظمی این تعداد منبع را به‌عنوان پیشینه باید دسته‌بندی کرد، پژوهشگران راهکارهای مختلفی نظیر سازماندهی از نظر مفهومی، از نظر تاریخی، از منظر روش‌شناختی (Torraco, 2016: 2) و از منظر موضوعی ارائه کرده‌اند (پریخ و فتاحی: ۱۳۹۰: ۴۱)، اما شیوه‌ای که نگارندگان این سطور بر آن تأکید دارند این است که با توجه به ماهیت پژوهش‌های تاریخی بهترین روش برای سازمان‌دهی منابع پژوهش، براساس ساختار زمانی و قدمت چاپ و انتشار منابع است.

پژوهشگران زیادی با این روش موافق هستند. بیشتر محققان استفاده از این روش را بدین جهت مناسب می‌دانند که روند بررسی یک موضوع یا نظریه در طول تاریخ را نشان می‌دهد و اگر این کار درست انجام شود باعث می‌شود خوانندگان و سایر پژوهشگران به‌خوبی از جریان کامل تحول نظریه‌ها و مطالعات در حوزه مسئله پژوهش آگاه شوند (Torraco, 2005: 361)؛ جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۹۲)؛ لذا به نظر می‌رسد بهترین روش، سازماندهی پیشینه پژوهش براساس تقدم پژوهش‌های انجام شده است (Webster and Watson, 2002: 19). استفاده از این شیوه به‌نوعی تمرین در تفکر تاریخی است (Georgioui, 2021: 2) که سبب شکل‌گیری یک نوع انسجام و نظم فکری در ذهن خوانندگان هنگام مطالعه پیشینه پژوهش می‌شود.

#### نگارش پیشینه پژوهش

پس از مطالعه و جست‌وجو و بررسی درباره پیشینه مرتبط با موضوع، پژوهشگر در این مرحله شروع به نوشتن و تدوین پیشینه پژوهش خود براساس چارچوبی خواهد کرد که برای آن تعیین کرده است. پژوهشگران ساختار کلی برای نوشتن پیشینه پژوهش را در سه بخش اصلی

ارائه کرده‌اند: الف. مقدمه، ب. بدنه اصلی، ج. نتیجه‌گیری (Flamez؛ Steward, 2004: 499) (and others, 2017: 96). بدیهی است که شیوه تدوین این سه بخش نیاز به استفاده از سبک نگارش علمی مناسب دارد؛ زیرا از طریق زبان و سبک نگارش است که پژوهشگر می‌تواند نتیجه مطالعات و استنتاج‌های خود را به خواننده انتقال دهد. در ذیل مراحل اصلی در نگارش متن پیشینه پژوهش بررسی خواهد شد:

#### ۱. مقدمه

قبل از بررسی جداگانه منابع مرتبط با پیشینه، ابتدا لازم است در یک یا دو پاراگراف مقدمه‌ای درباره وضعیت کلی مطالعات و دانش موجود درباره مسئله اصلی پژوهش بیان شود. به عبارت دیگر در این مقدمه باید تصویر کلی از موضوع پژوهش، اهمیت آن و سپس وضعیت کلی نوشتارها و پژوهش‌های انجام شده ارائه شود (پریرخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۴۵). از سوی دیگر می‌توان در این مقدمه ضمن اشاره به کمبودها، به توجیه نیاز به بررسی جدید از سوی خود پژوهشگر اشاره کرد (Torraco, 2016: 10).

فلامز و همکارانش طرح کلیه مباحثی که در این مقدمه باید آورده شود را بدین‌گونه بیان کرده‌اند: ۱. آشنا کردن خوانندگان با بخش اصلی، ۲. بیان مجدد موضوع مطالعه شده، ۳. قرارداد مطالعه در زمینه‌ای که لزوم برقراری ارتباط بکند، ۴. بیان اینکه چرا پژوهش جدید لازم است و چه فایده‌ای دارد، ۵. نشان دادن اینکه چرا نبود دانشی که قرار است در پایان‌نامه شما تولید شود مشکل‌ساز است (Flamez and others, 2017: 96).

#### ۲. بدنه اصلی

پس از ارائه مقدمه‌ای درباره وضعیت کلی پژوهش‌های مرتبط با مسئله پژوهش، گام بعدی انجام کار اصلی درباره پژوهش است، مرحله‌ای که نقطه رأس و اصل کار پژوهشگر درباره پیشینه کارهای صورت گرفته است. پژوهشگر در این مرحله باید بتواند به ترتیبی که اشاره شد، منابع خود را که قبلاً سازمان‌دهی کرده به بوتۀ توصیف، تحلیل و نقد بکشد. پژوهشگر باید بداند که برای مخاطب آکادمیک و یک متخصص حوزه رشته خود، باید علاوه بر توصیف، توانایی تحلیل و نقد هر اثری را داشته باشد که به‌عنوان پیشینه پژوهش خود معرفی می‌کند (Winchester and salji, 2016: 1).

به تعبیر بهتر، هدف از نوشتن پیشینه پژوهش برای مخاطب آکادمیک این است که به خواننده نشان داده شود چه دانش و ایده‌هایی درباره یک موضوع ایجاد شده و چه نقاط ضعف و قوتی دارد (Taylor, 2008)؛ بنابراین برای تحریر علمی و آکادمیک پیشینه در اینجا سه گام اساسی وجود دارد: الف. توصیف، ب. تحلیل، ج. نقد.

### الف. توصیف

منظور از توصیف این است که هر منبع و پژوهشی که به‌عنوان پیشینه پژوهش آورده می‌شود، ابتدا خلاصه‌ای از مهم‌ترین مطالب آن از منظر و دیدگاه پژوهش حاضر بیان شود. در واقع در اینجا باید مهم‌ترین بُعد یک نوشته و اصلی‌ترین دستاورد یک مقاله را که باعث شده از نظر نویسنده به‌عنوان پیشینه پژوهش در نظر گرفته شود، بیان گردد؛ لذا در ابتدا با ارائه تصویر کلی از مطالب اصلی منبع بررسی شده به‌صورت توصیفی، ارتباط اثر بررسی شده با موضوع پژوهش ثابت می‌شود.

### ب. تحلیل

بدیهی است که تنها توصیف صرف اطلاعات ارائه‌شده توسط دیگران درباره موضوع پژوهش نمی‌تواند تصویر کاملی را از آنچه در ذهن نویسنده برای توجیه اهمیت کار خود می‌گذرد به خواننده انتقال دهد و لذا ضروری است که تحلیلی از منابع بررسی شده ارائه شود. برای وارد شدن به بحث تحلیل و خارج کردن مطلب از شیوه توصیف محض، پژوهشگران مطرح‌کردن چند پرسش را مفید دانسته که خلاصه‌ای از آن‌ها در اینجا آورده می‌شود:

۱. آیا در اثر یادشده دیدگاه خاصی وجود دارد که نیاز به پژوهش بیشتر داشته باشد، ۲. در چه مواردی پژوهشگر نتوانسته شواهد کافی و جامع برای گفته‌های خود ارائه دهد، ۳. آیا در پژوهش مدنظر سوگیری خاصی اعمال شده است، ۴. آیا روش استفاده‌شده و نتایج آن با هم هم‌خوانی دارند، ۵. آیا یافته‌ها براساس تجزیه و تحلیل درست بوده است، ۶. چه چیزی را ما باید بیشتر بررسی کنیم که از آن غفلت شده است؟ (برای سؤالات بیشتر در این باره نک. Rowland: 2).

بدیهی است که در پاسخ به هر کدام از این سؤالات است که پژوهشگر از حیطة توصیف محض وارد تحلیل و نقد می‌شود. منظور از تحلیل در واقع این است که پژوهشگر با دیدگاهی علمی‌تر و روش‌مندتر به بررسی پژوهش مدنظر خود پردازد. در این رویکرد، پژوهش‌های بررسی شده از دیدگاه‌های مختلف مقایسه می‌شوند و وجوه تشابه و تفاوت آن‌ها با هم مشخص می‌شود (پریخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۲۶)؛ لذا به‌تصریح پژوهشگران، کار پژوهشگر ترکیب‌کردن دیدگاه‌های مختلف پژوهش با کارهای دیگران است (Torraco, 2005: 361)؛ (Ramdhani and others, 2014: 48).

با این کار می‌توان یک دیدگاه جدید را در خصوص بخشی از کار بررسی شده مطرح کرد و تفاوت روش‌های چند کار را در به‌دست‌آوردن نتایج متفاوت بیان کرد (Boot and Bile, 2005: 4)؛ لذا همان‌طور که مشخص است، مقایسه پژوهش‌ها و آثار در یک مقوله خاص

می‌تواند در تحلیل نوشته‌ها کارساز باشد. این امر به‌منظور ارزیابی پژوهش‌های معتبرتر و مشخص کردن یافته‌ها و نتایج مرتبط‌تر است که با انجام این کار حتی می‌توان نویسندگان و پژوهشگران کلیدی را شناسایی کرد.

#### پ. نقد

گام آخر در تدوین بدنه اصلی پیشینه پژوهش نقد است که در واقع هسته کار پژوهشگر در پیشینه پژوهش محسوب می‌شود و نقد به معنی ارائه نکات مثبت و منفی یک مقاله یا پژوهش و شناخت نقاط قوت و ضعف آن است (جیسون و دیگران، ۱۴۰۰: ۹۷). علیرضا ملایی‌توانی (۱۳۹۲: ۹۴) درباره ماهیت نقد در بررسی پیشینه‌های پژوهش‌های تاریخی معتقد است: «گاه ممکن است پژوهش‌های انجام‌یافته از نظر روش دچار ضعف بوده و نتوانسته باشد پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای به سؤالات بدهد و یا قادر نبوده باشد که حق مطلب را ادا کنند و گاه دچار ضعف منبع و یا مشکلاتی این‌چنین هستند که قادر به اقناع پژوهشگر نیستند و در این مواقع پژوهشگر با بررسی و نقد پژوهش‌ها قبلی بستر را به‌گونه‌ای فراهم می‌آورد تا پژوهشی ممتاز و متمایز با پژوهش‌های پیشین ارائه دهد.»

آنچه از این گفته برداشت می‌شود این است که چیزی که سبب روی‌آوری پژوهشگر به عمل نقد می‌شود، دیدن نقاط ضعف و شکاف‌های پرنشده در آثار قبلی مرتبط با کار خود است که پژوهشگر می‌خواهد با بیان آن‌ها کار خود را در راستای تکمیل این نقاط ضعف قرار بدهد (Ferfolja and Burnett, 2002: 108؛ Creswell, 2009). به قول توراکو، این همان انتظاری است که از پیشینه پژوهش می‌رود که دانش را در موضوع خاص فراتر از آنچه در منابع اصلی پیشین آمده است، افزایش دهد (Torraco, 2016: 8).

البته باید متذکر شد که منظور از نقد یک اثر، نقد همه‌جانبه آن و بیان نقاط ضعف آن از همه جنبه‌های اصلی آن نیست، بلکه منظور ارزیابی نقاط ضعف و قوت آن اثر در ارتباط با مسئله‌ای است که در پژوهش پژوهشگر به دنبال پاسخ به آن است (اشترین و امامی میبدی، ۱۳۹۱: ۱۲)؛ بنابراین نقد یک مسئله فکری است و اینکه پژوهشگر بتواند ادبیات پژوهش خود را از منظر کار خود نقد کند، نشان‌دهنده میزان دانش و تسلط او بر مسئله اصلی است.

#### ۳. نتیجه‌گیری در پیشینه پژوهش

پس از بررسی همه منابع و پژوهش‌هایی که به‌عنوان پیشینه پژوهش مرتبط انتخاب شد، در پایان به‌عنوان جمع‌بندی بحث نیاز به آوردن یک یا دو پاراگراف جهت نتیجه‌گیری است. درحقیقت خواننده پس از خواندن پیشینه پژوهش اولین سؤالی که از خود می‌پرسد این است که: «پس چی؟» و اینکه او اکنون چه چیزی را می‌داند که قبلاً نمی‌دانسته است و چرا این

دانسته‌ها مهم است و چرا باید پاسخ نویسنده را معتبر بداند (Wiley and York, 2008: 139)؛ بنابراین اگر در پایان پیشینه پژوهش نویسنده نتواند به این سؤالات پاسخ دهد، نشان‌دهنده ناتوانی او در پیوند دادن مرور نوشته‌ها و پیشینه پژوهش با کاری است که وی قرار است انجام دهد.

برای خوانندگان و به‌ویژه داوران پایان‌نامه‌ها نبود یک استنتاج قوی و مرتبط نشانه ضعف پژوهشگر است (پریرخ و فتاحی، ۱۳۹۰: ۵۰). اینکه نتیجه‌گیری را چگونه باید نوشت، پژوهشگران حوزه روش پژوهش پاسخ‌هایی به آن داده‌اند. برخی معتقدند باید ابتدا چند نقص عمده همه منابع و پژوهش‌های استفاده‌شده در پیشینه پژوهش را ذکر کرد و سپس به نادیده گرفته شدن زمینه‌هایی که به نظر نویسنده مهم هستند اشاره کرد و در نهایت راه‌حل برطرف کردن این کاستی‌ها را در پایان‌نامه خود بیان کرد (Creswell, 2009: 109).

حضرتی نیز بر این باور است که پیشینه پژوهش عملاً بر دو بخش است: الف. معرفی پژوهش‌های مرتبط با موضوع پژوهش و ب. نشان دادن تفاوت بین پژوهش‌ها و پژوهش‌های موجود و تازگی کار پژوهش حاضر که این تازگی می‌تواند در مسئله‌ای جدید یا در روش و نظریه با دلیلی متفاوت از قبل قرار گرفته شود.

ایشان معتقد است که کار مهم پژوهشگر در پیشینه پژوهش در واقع همین بخش دوم است که نشان دهد تا چه حد کار او جدید و نوآورانه است و بکربودن کار خود را به خواننده نشان دهد (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۳۱). کرسول این امر را به حدی مهم می‌داند که معتقد است اساساً هدف از آوردن مرور ادبیات و پیشینه پژوهش در یک مقدمه، توجیه اهمیت مطالعه و ایجاد تمایز بین مطالعات گذشته است که او این مؤلفه را «تنظیم مسئله پژوهش در گفت‌وگوی جاری در ادبیات» خوانده است (Creswell, 2009: 107).

بنا بر آنچه آمد، اهمیت پیشینه پژوهش برای پایان‌نامه‌ها به اندازه‌ای است که نبود آن در ذهن خواننده یک نوع خلأ تئوریک از دانسته‌های علمی نویسنده ایجاد می‌کند و برای پرکردن این خلأ اساساً داشتن رویکرد تحلیلی و نقادانه در جهت نشان دادن نکات برتر کار خود ضروری است.

### آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ

در مبحث پایانی این مقاله، نگارندگان قصد دارند با توجه به ویژگی‌ها و ساختارهایی که برای نوشتن پیشینه پژوهش ذکر شد، به‌طور عملی به آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ از سال ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۰ در چهار دانشگاه کشور بپردازند تا از این طریق راهنمایی



برای تألیف بهتر پیشینه پژوهش در رساله‌های بعدی فراهم آورند. دانشگاه‌هایی که پایان‌نامه‌های آن‌ها بررسی شده، شامل دانشگاه الزهرا(س) تهران، دانشگاه تهران، دانشگاه شهید چمران اهواز و دانشگاه فردوسی مشهد هستند که از هر دانشگاه حدود ۵۰ پایان‌نامه به‌طور تصادفی و در مجموع ۲۰۰ پایان‌نامه انتخاب و بررسی شد.

با بررسی‌ای که از پایان‌نامه‌های این دانشگاه‌ها صورت گرفت، عمده ایرادهای این پایان‌نامه‌ها در پنج محور اصلی ذیل مشاهده شد که به‌صورت آماری هر یک از موارد برای تک‌تک دانشگاه‌ها بررسی و تحلیل ارائه خواهد شد.

#### ۱. نادیده‌گرفتن پیشینه پژوهش

در بررسی‌های انجام شده مشاهده شد که برخی از دانشجویان رشته تاریخ در قسمت پیشینه پژوهش پایان‌نامه خود با آوردن چند جمله نظیر «تاکنون کاری مرتبط با موضوع این پژوهش یافت نشده» یا «تاکنون موضوع این پژوهش به‌صورت تخصصی توسط هیچ‌کسی بررسی نشده» و جمله‌هایی مشابه، به‌صورت کلی پیشینه پژوهش را نادیده می‌گیرند و از آوردن آن در پایان‌نامه‌ها خودداری می‌کنند.

این کار نقص عمده‌ای در پایان‌نامه‌ها محسوب می‌شود. ملایی‌توانی علت این نادیده‌انگاری را قبل از هر چیز به نداشتن تسلط کافی بر منابع و پژوهش‌های جدید دانسته است (ملایی‌توانی، ۱۳۹۲: ۹۵). ایشان همچنین به‌درستی متذکر می‌شود که: «کم‌تر موضوعی را می‌توان یافت که قبلاً هیچ پژوهشی درباره آن انجام نگرفته باشد، اگرچه انجام پژوهش‌هایی کاملاً مشابه با نتایج یکسان در حوزه‌های علوم انسانی و به‌ویژه تاریخ تا حد زیادی منتفی است؛ اما قطعاً بخش‌هایی از هر موضوع پژوهش به‌صورت پراکنده در پژوهش‌های پیشین بررسی و تکرار شده است» (همان: ۹۴).

همان‌طور که از جدول زیر مشخص است، در مجموع در میان ۲۰۰ پایان‌نامه بررسی شده، ۱۷ پایان‌نامه فاقد پیشینه پژوهش هستند. از این میان، دانشگاه شهید چمران اهواز با ۹ پایان‌نامه بیشترین آسیب را داشته و دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد با یک پایان‌نامه کمترین میزان نادیده‌انگاری پیشینه پژوهش را در پایان‌نامه‌های خود داشته‌اند.

جدول ۱. تعداد و درصد خطای نادیده‌گرفتن پیشینه پژوهش

دانشگاه	الزهرا(س)	تهران	شهید چمران اهواز	فردوسی مشهد
تعداد	۲	۵	۹	۱
درصد	٪۴	٪۱۰	٪۱۸	٪۲

## ۲. آوردن منابع اصلی به‌عنوان پیشینه پژوهش

همان‌طوری که می‌دانیم در پژوهش‌های تاریخی مورخ با دو نوع منبع سروکار دارد:

۱. منابع دست اول که منابع معاصر و تقریباً نزدیک به واقعه خاص هستند که بر جای مانده‌اند،

۲. منابع دست دوم که از روی منابع دست اول نوشته شده و ما آن‌ها را به‌عنوان پژوهش‌های ثانویه و پژوهش‌های جدید می‌شناسیم (ملایی‌توانی، ۱۳۹۲: ۱۰۶-۱۰۵؛ میرجعفری و نورایی، ۱۳۸۸: ۳۶-۳۴).

پیشینه پژوهش ناظر به پژوهش‌ها و منابع دست دوم است نه منابع دست اول (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۳۲). این اشتباه در چندین پایان‌نامه وجود داشته و حتی گاه اگر درست هم آمده باشد، به اشتباه با قسمت مرور و بررسی منابع آمیخته شده است.

با توجه به بررسی‌های صورت‌گرفته، جمعاً در ۲۲ پایان‌نامه، منابع اصلی به‌عنوان پیشینه پژوهش ذکر شده است. در پایان‌نامه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز با ۸ مورد این ایراد بیشتر از سایر دانشگاه‌ها مشاهده شد، درحالی‌که دانشجویان دانشگاه الزهرا(س) و همچنین فردوسی مشهد تنها در ۴ مورد در این زمینه خطا وجود داشت.

جدول ۲. تعداد و درصد خطای آوردن منابع اصلی به‌عنوان پیشینه پژوهش

دانشگاه	الزهرا(س)	تهران	شهید چمران اهواز	فردوسی مشهد
تعداد	۴	۶	۸	۴
درصد	۸٪	۱۳٪	۲۰٪	۸٪

## ۳. نداشتن نظم و ترتیب خاص

وقتی خواننده پیشینه پژوهش را مطالعه می‌کند، اگر بتواند در یک نظم و انسجام خاص مطالب را بخواند قطعاً درک بهتری از سابقه و ادبیات موضوع خود به دست می‌آورد، گاه در پایان‌نامه‌ها مشاهده شده که بدون هیچ نظم و ترتیبی، پژوهشگر پیشینه‌های پژوهش مرتبط با کار خود را ذکر کرده است. نظم اساساً یک کار فکری است و اگر این کار در پژوهش‌ها صورت نگیرد نشان‌دهنده نبود نظم فکری در نویسنده است. برای این مهم در مباحث پیشین روش‌هایی ذکر شد که توصیه اصلی ما همان‌طوری که پیش‌تر ذکر شد توجه به ماهیت پژوهش‌های تاریخی و آوردن پیشینه به‌ترتیب تقدم زمانی تألیف آثار است.

نبود نظم در ساختار پیشینه پژوهش یکی از عمده‌ترین و اصلی‌ترین ایرادهای پایان‌نامه‌های چهار دانشگاه بررسی شده در این پژوهش بود، به‌طوری‌که در ۱۳۷ پایان‌نامه، پیشینه‌های

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۲، شماره ۲۹، بهار و تابستان ۱۴۰۱ / ۲۶۳

پژوهش بدون هیچ‌نظم خاصی ارائه شده بود. در این بین دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد بیشترین تعداد یعنی ۴۲ مورد، بیشترین بی‌نظمی را در ساختار پیشینه‌های پژوهش خود داشتند و دانشجویان دانشگاه تهران نیز با ۲۷ مورد در این زمینه بهترین عملکرد را داشتند.

جدول ۳. تعداد و درصد خطای نداشتن نظم و ترتیب خاص

دانشگاه	الزهر(اس)	تهران	شهید چمران اهواز	فردوسی مشهد
تعداد	۲۸	۲۷	۴۰	۴۲
درصد	٪۵۸	٪۶۰	٪۹۸	٪۸۶

۴. توصیفی بودن و بیان نکردن نقاط قوت و ضعف

یکی دیگر از ایرادات پیشینه پژوهش که در پایان‌نامه‌ها مشهود بود، توصیفی بودن و نبود تحلیل و بیان نقاط قوت و ضعف پژوهش‌های ارائه شده در پیشینه پژوهش است. گاه دانشجویان در پایان‌نامه‌های خود به ذکر فهرست‌وار برخی پژوهش‌ها و کتاب‌های عمومی و تخصصی حوزه پژوهشی اکتفا کرده‌اند. این پیشینه‌ها اغلب به صورت فهرست‌های خشکی است که به طور تصادفی انتخاب شده است و خواننده احساس می‌کند از محتوای واقعی آثار یادشده محروم است (Steward, 2004: 496).

علت این امر این است که پژوهشگر به جای اینکه پیشینه‌ها را برای مسئله اصلی خود بیان کند، آن‌ها را به صورت کلی درباره کل موضوعی و دوره تاریخی مطرح کرده است که بررسی می‌کند، درحالی‌که به قول دکتر حضرتی پیشینه پژوهش در معنای دقیق‌تر ناظر به مسئله پژوهش است (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۳۲). در اصل منابعی را باید به عنوان پیشینه پژوهش مطرح کرد که مستقیماً به نوعی در انجام پژوهش به کار پژوهشگر کمک کرده باشند و هر منبعی که آورده شد باید هدف خاصی از آوردن آن برای خواننده ذکر شود (Rowland: 5).

همین امر خود سبب نبود تحلیل و نقد پیشینه‌های مرتبط از سوی دانشجویان شده است، درحالی‌که همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، هسته و اساس کار پژوهشگر باید در پیشینه پژوهش بر تحلیل و نقد استوار باشد. در هر حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد ۶۸ پایان‌نامه این ایراد را داشتند که در این زمینه نیز پایان‌نامه‌های دانشگاه شهید چمران اهواز با بیشترین تعداد خطا یعنی ۲۵ مورد، کمترین تحلیل و نقد را در پیشینه‌های پژوهش پایان‌نامه‌های خود ارائه داده‌اند، اما بهترین عملکرد در این زمینه را دانشجویان دانشگاه الزهرا(س) داشتند. از میان ۴۸ پایان‌نامه این دانشگاه تنها ۷ مورد پیشینه را به صورت توصیفی ارائه کرده بودند که این مهم نشان‌دهنده تحلیلی بودن پیشینه پژوهش در پایان‌نامه‌های این دانشگاه است.

جدول ۴. تعداد و درصد خطای توصیفی بودن و بیان نکردن نقاط قوت و ضعف

دانشگاه	الزهر(س)	تهران	شهید چمران اهواز	فردوسی مشهد
تعداد	۷	۱۲	۲۵	۲۴
درصد	٪۱۵	٪۲۷	٪۶۱	٪۲۵

۵. بیان نکردن نکات برتر کار خود

همان‌طوری که در بخش ساختار اشاره شد، ضروری است که در پیشینه پژوهش پس از بررسی کارهای دیگران، در یک یا دو بند تحلیل خود را از نوشته‌ها به‌طور کلی ارائه داده و به برتری و تمایز کار خود نسبت به دیگران در زمینه پرداختن به مسائلی که دیگران از آن غافل شده‌اند تأکید کند، اما متأسفانه اکثر دانشجویان در پایان‌نامه‌های خود این قسمت را نادیده گرفته و در واقع خواننده را در نوعی بن‌بست فکری باقی می‌گذارند و درکی از ضرورت خواندن پژوهش خود را برای خواننده ترسیم نمی‌کنند.

با این اوصاف، پس از بی‌نظمی در ساختار پیشینه پژوهش، بیشترین آسیب و خطای دانشجویان در ارائه پیشینه‌های پژوهش، در زمینه بیان نکردن نکات برتر و در واقع نبود نتیجه‌گیری برای پیشینه پژوهش است، به‌گونه‌ای که در ۱۴۱ پایان‌نامه، دانشجویان هیچ‌گونه نتیجه‌گیری و تحلیلی از پیشینه‌های پژوهش خود بیان نکرده‌اند. دانشجویان دانشگاه الزهرا(س) با ۳۹ مورد با وجود اینکه از توصیفی بودن پیشینه‌های خود اجتناب کرده بودند، در بیان نکات برتر کارهای خود ضعیف بودند، اما پایان‌نامه‌های دانشگاه فردوسی مشهد با ۲۸ مورد خطا، بیشترین میزان رعایت را در این زمینه داشته و در پایان پیشینه‌های پژوهش خود تحلیل کلی از پژوهش‌ها و منابع بررسی شده ارائه داده‌اند.

جدول ۵. تعداد و درصد خطای عدم بیان نکات برتر کار خود

دانشگاه	الزهر(س)	تهران	شهید چمران اهواز	فردوسی مشهد
تعداد	۳۹	۳۸	۳۶	۲۸
درصد	٪۸۲	٪۸۴	٪۸۷	٪۵۷

### نتیجه‌گیری

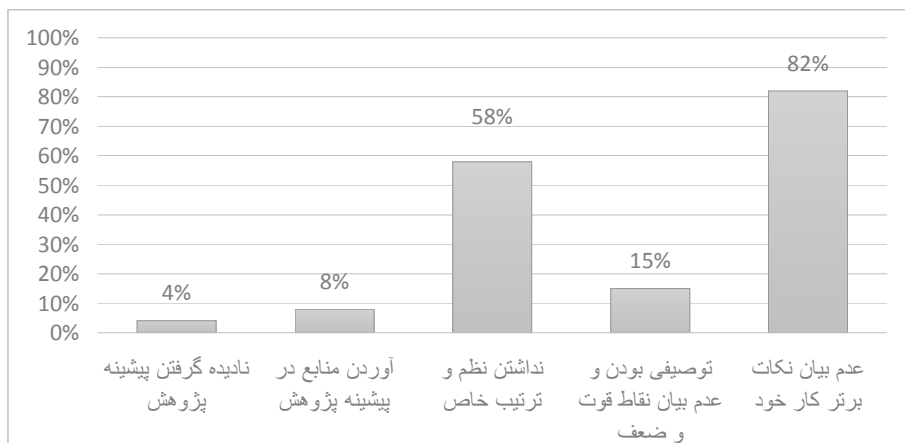
پیشینه پژوهش یا مرور ادبیات یکی از مهم‌ترین مراحل و بخش جدایی‌ناپذیر در پژوهش‌ها و به‌ویژه پایان‌نامه‌های دانشجویی محسوب می‌شود. تدوین آن به‌عنوان قسمتی از فصل اول کلیات پژوهش در پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد، می‌تواند معیاری مناسب برای ارزیابی کیفیت این نوع پژوهش‌های دانشجویی مدنظر قرار داده شود. در این نوشتار نویسندگان سعی کردند ضمن پاسخ به سؤال اصلی پژوهش یعنی شناسایی مهم‌ترین آسیب‌ها و خطاها در نگارش پیشینه پژوهش و علل آن در پایان‌نامه‌های دانشگاهی با روشی تحلیلی به بررسی این مدعا که آسیب‌هایی جدی در نگارش پیشینه پژوهش در این پژوهش‌ها وجود دارد، راهکارهای مناسبی برای نوشتن پیشینه پژوهش علمی و درست ارائه دهند. در این راستا در پژوهش حاضر بیان شد که اهداف مختلفی برای آوردن پیشینه پژوهش در پایان‌نامه‌ها وجود دارد که در این نوشتار به آن‌ها اشاره شد، اما می‌توان مهم‌ترین و اساسی‌ترین هدف از آوردن پیشینه پژوهش در پایان‌نامه‌های رشته تاریخ را نشان‌دادن مهارت و توانایی پژوهشگر در شناسایی، تحلیل و نقد پژوهش‌های موجود در یک حوزه پژوهشی دانست. در واقع با این کار پژوهشگر میزان دانش و تسلط خود بر حوزه پژوهشی مدنظر خودش را به مخاطب نشان داده و ضمن این کار با برشمردن نقاط قوت کار و یافته‌های خود خواننده را به خواندن پژوهش ترغیب می‌کند. بدیهی است دستیابی به این مهم در راستای ارائه پیشینه پژوهش در چهارچوب و ساختاری خاص صورت خواهد پذیرفت که مهم‌ترین رکن این ساختار در واقع جست‌وجو و نحوه ساماندهی اطلاعات و داده‌های مرتبط با کار پژوهشی پژوهشگر است که در نهایت باید با یک نظم خاص به رشته تحریر درآید.

بنا بر آنچه بیان شد، در زمینه آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد رشته تاریخ در چهار دانشگاه معتبر کشور، نتایج ذیل حاصل شد که به‌طور خلاصه بیان می‌شود: ۱. ضعف اساسی پایان‌نامه‌ها در زمینه آوردن پیشینه پژوهش در یک قالب و نظم مشخص، ۲. نداشتن تحلیل و بیان‌کردن نقاط قوت و ضعف که نشان از ناآشنایی دانشجویان از منابع و پژوهش‌های استفاده شده است، ۳. ارائه‌ندادن نکات برتر پژوهش خود که این امر هم بیانگر ناتوانی پژوهشگر در برقراری ارتباط با پژوهش‌های صورت گرفته است.

براساس تحلیل‌های صورت گرفته از پایان‌نامه‌ها به‌طورکلی بیشترین اشکال و آسیب‌ها در پنج زمینه مذکور متعلق به دانشگاه شهید چمران اهواز بود. دانشجویان این دانشگاه به‌ویژه در زمینه نداشتن ساختار منظم برای پایان‌نامه‌ها و ارائه‌ندادن نکات برتر کار خود، بیشتر از سایر دانشگاه‌ها خطا و اشتباه داشتند. به‌طوری که از میان ۵۰ پایان‌نامه بررسی شده هیچ پایان‌نامه‌ای

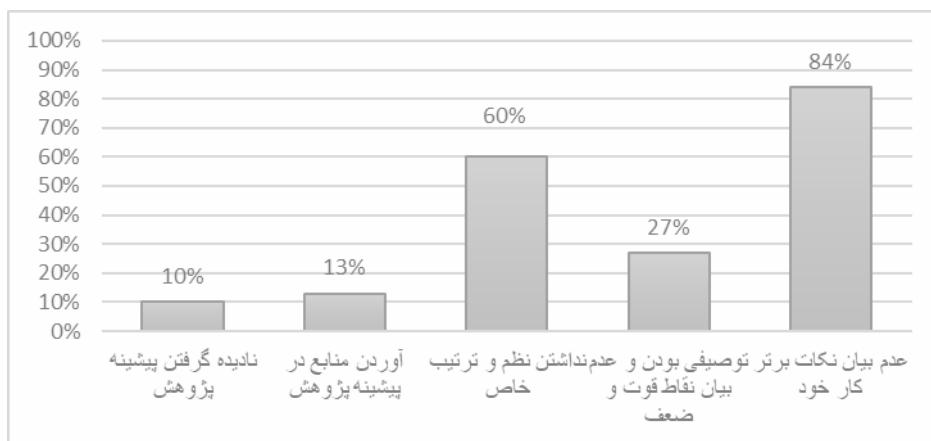
از این دانشگاه نبود که بدون یک ایراد نوشته شده باشد که این نشان‌دهنده ضعف اساسی در زمینه نگارش پیشینه پژوهش در رشته تاریخ در این دانشگاه است، اما بهترین عملکرد در میان این چهار دانشگاه در زمینه پیشینه پژوهش متعلق به دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد بود. از میان ۵۰ پایان‌نامه بررسی شده تنها ۱ پایان‌نامه پیشینه پژوهش را نادیده گرفته بود و از سوی دیگر بیشترین تعداد پیشینه پژوهش بدون اشکال هم متعلق به این دانشگاه با سه پایان‌نامه کامل بود. دانشجویان این دانشگاه در دو زمینه‌ای که بیشترین آسیب برای پایان‌نامه‌ها مشهود بود، یعنی نداشتن نظم و ارائه نکات برتر کار خود هم عملکرد خوبی ارائه داده بودند. به‌طور کلی آنچه از نتایج این پژوهش برمی‌آید، وجود ضعف‌های اساسی در زمینه نوشته پیشینه پژوهش در این چهار دانشگاه به‌طور محسوس مشاهده می‌شود؛ لذا امید است با توجه به راهنمایی‌ها و راهکارهایی که در این پژوهش در رابطه با اهمیت و شیوه درست نوشتن پیشینه پژوهش برای پایان‌نامه‌های رشته تاریخ ارائه شد، پایان‌نامه‌هایی که در آینده در این رشته به تحریر درمی‌آیند، در زمینه پیشینه پژوهش عملکرد بهتر و مقبول‌تری داشته باشند.

#### نمودارها

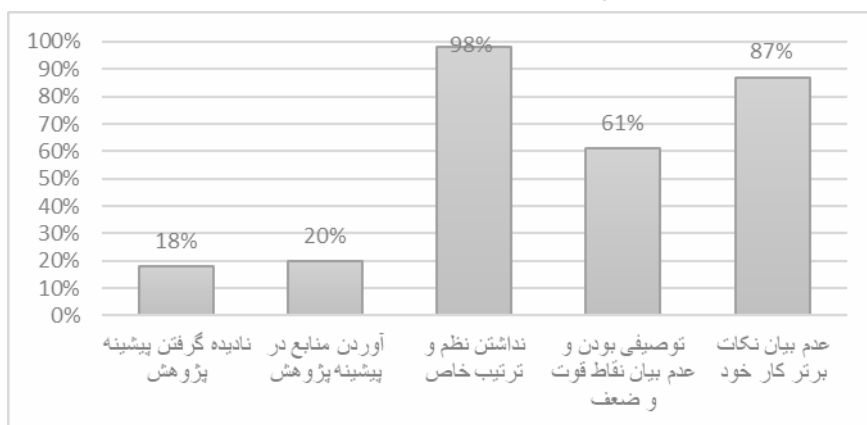


نمودار ۱. تحلیل کلی از آسیب‌شناسی ۵۰ پایان‌نامه دانشگاه الزهرا(س)

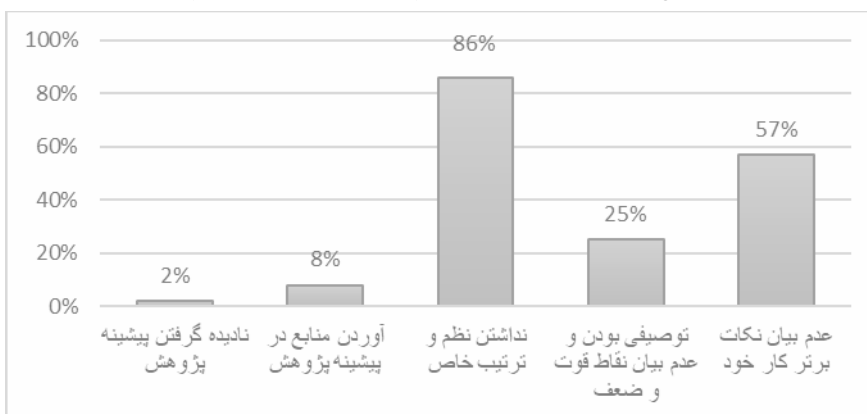
تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۲، شماره ۲۹، بهار و تابستان ۱۴۰۱ / ۲۶۷



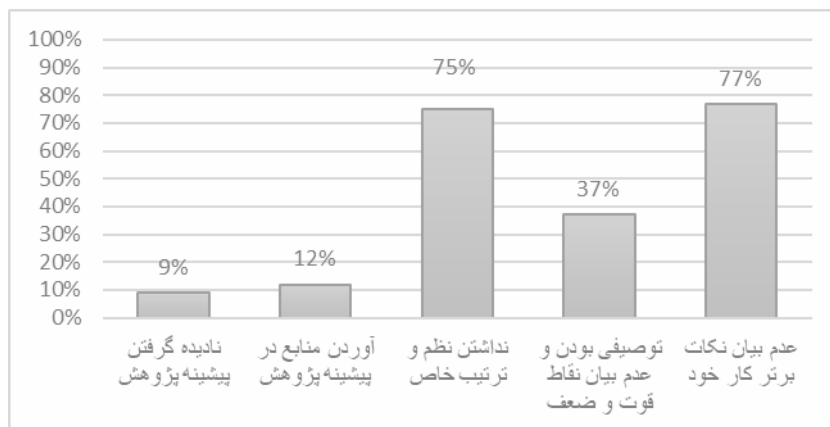
نمودار ۲. تحلیل کلی از آسیب‌شناسی ۵۰ پایان‌نامه دانشگاه تهران



نمودار ۳. تحلیل کلی از آسیب‌شناسی ۵۰ پایان‌نامه دانشگاه شهید چمران اهواز



نمودار ۴. تحلیل کلی از آسیب‌شناسی ۵۰ پایان‌نامه دانشگاه فردوسی مشهد



نمودار ۵. تحلیل نهایی از آسیب‌شناسی ۲۰۰ پایان‌نامه بررسی شده

## منابع

- اشتریان، کیومرث؛ امامی میبدی، راضیه (۱۳۹۱) «پیشینه پژوهش و مرور سیستمی ادبیات علمی (۱) پیشنهاداتی برای دستور کار دانشکده‌ها، مؤسسات پژوهشی و پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی اصول و مبانی»، سیاست، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۴۲(۳)، ۱۵-۱.
- ایمان‌پور، محمدتقی؛ رمضان‌پور، حسن (۱۳۹۹) «آسیب‌شناسی «بیان مسئله» در پژوهش‌های تاریخی (مطالعه موردی: پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ)»، تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری، دانشگاه الزهراء(س)، ۳۰(۲۶)، ۳۸-۱۵.
- ایمان‌پور، محمدتقی؛ ناظری، محمدرضا (۱۳۹۵) «آسیب‌شناسی عنوان‌گزینی در پژوهش‌های دانشگاهی: مطالعه موردی: پایان‌نامه‌های رشته تاریخ»، تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری، دانشگاه الزهراء(س)، ۲۶(۱۷)، ۳۲-۵.
- بلک، جرمی؛ مک راید، دونالد (۱۳۹۲) *مطالعه تاریخ*، ترجمه محمدتقی ایمان‌پور، چاپ ۲، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- پربرخ، مهري؛ فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۹۰) *مرور نوشته‌ها و پیشینه پژوهش: راهنمای نگارش*، تهران: نشر کتابدار.
- جیسون، جیل کی؛ متسون، لیدیا؛ ام لیس، فیونا (۱۴۰۰) *مرور نوشتگان (سابقه پژوهش): فنون مرور نظام‌مند و سنتی*، ترجمه حوریه احدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- حری، عباس (۱۳۸۰) *آیین نگارش علمی*، تهران: دبیرخانه هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
- حضرتی، حسن (۱۳۹۳) *روش پژوهش در تاریخ‌شناسی با تأکید بر اصول و قواعد رساله‌نویسی*، چاپ ۳، تهران: پژوهشکده امام‌خیمینی و انقلاب اسلامی.
- فتوحی، محمود (۱۴۰۰) *آیین نگارش مقاله علمی پژوهشی*، چاپ ۲۱، تهران: سخن.



- ملایی توانی، علیرضا (۱۳۹۲) *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ*، چاپ ۷، تهران: نی.
- میرجعفری، حسین؛ نورایی، مرتضی (۱۳۸۸) *روش پژوهش در تاریخ*، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- Ary, Donald; Cheser, Lucy; and Razavieh, Asghar (1990). "Introduction to Research in Education", London: Holt, Reinhart and Winston.
- Baumeister, Roy F and Leary, Mark R (1997). "Writing Narrative Literature Reviews", *Review of General Psychology*. Vol. 1, No. 3, pp. 311-320
- Boote, D. N and Beile, P (2005). "Scholars before researchers: On the centrality of the dissertation literature review in research preparation", *Educational Researcher*, 34, 3-15.
- Cooper, H (2010). "Research synthesis and meta-analysis: A step-by-step approach", Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W (2009). "Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches", (3th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ferfolja, T and Burnett, L (2002). "Getting Started on your Literature Review", The Learning Centre, UNSW.
- Flamez, Brande .A, and others (2017). "A Counselor's Guide to the Dissertation Process: Where to Start and How to Finish", American Counseling Association , First Edition.
- Georgiou, Ion (2021). "The Literature Review as an Exercise in Historical Thinking", *Human Resource Development Review*, Vol. 20(2), pp. 252-273
- Gerrard, Judith (2010). "Health Sciences Literature Review Made Easy: the Matri Method", Third Edition, Jones and Bartlett Learning, LLC.
- Ramdhani, Abdullah and others (2014). "Writing a Literature Review Research Paper: A step-by-step approach", *International Journal of Basic and Applied Science*, Vol. 03, No. 01, pp. 47-56
- Rowland, D. R. (-----). "Reviewing the Literature: A Short Guide for Research Students The Learning Hub", Student Services, The University of Queensland
- Snyder, Hannah (2019). "Literature review as a research methodology: An overview and guidelines", *Journal of Business Research*, 104, pp. 333-339.
- Steward, Barbara (2004). "Writing a Literature Review", *British Journal of Occupational Therapy* .67(11), pp.495-500
- Taylor, D. (2008). "Writing a Literature Review", at (<http://www.utoronto.ca/writing/litrev.html>).
- Toncich, Dario (2006). "Key Factors in Postgraduate Research: a Guide for Students", Chrystobel Engineering.
- Torraco, R. J. (2005). "Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples", *Human Resource Development Review*, 4, pp. 356-367.
- (2016). "Writing integrative literature reviews: Using the past and present to explore the future", *Human Resource Development Review*, 15, pp. 404-428.
- Turner, J. R (2018). "literature review", *Performance improvement quarterly*, 31(2), pp. 113-117
- Webster, Jane and Richard T. Watson (2002). "Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review", *MIS Quarterly* 26 (2): pp. 13-23
- Wiley, John and Sons, Inc (2018). "Composing Research, Communicating Results: Writing the Communication Research Paper", Kurt Lindemann, First Edition.
- Winchester, C. L and Salji, M (2016). "Writing a literature review", *Journal of Clinical Urology*, pp.1-5
- Xiao, Yu and Maria Watson (2017). "Guidance on Conducting a Systematic Literature Review", *Journal of Planning Education and Research*, pp. 1-20
- Yorks, L (2008). "What we know, what we don't know, what we need to know—Integrative literature reviews are research", *Human Resource Development Review*, 7, pp. 139-141.

### List of sources with English handwriting

- Ashtarian, Kioomars and Emami Meibodi, Razieh(2012). *Literature Review and Systematic Review (1) Some Suggestions for Faculties, Research Institutes and Thesis's Agenda: Principles and Fundamentals "The Basics of National Identity of Iran, Theoric Structure of Citizen-Oriented National Identity*, Politics Quarterly, Journal of Faculty of Law and Political Sciences, Volume 42, Number 3, pp. 1-15 (In Persian)
- Black, Jeremy and Donald M. MacRaild (2013), *Studying History*. Translated to Persian by Mohammad-Taghi Imanpour, Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad press (In Persian).
- Fotuhi, Mahmmud (2021). *The instruction of writing an academic article (16 ed)*. Tehran: SoKan Press (In Persian).
- Jill Jesson, Lydia Matheson, Fiona M Lacey (2021). *Doing your literature review: traditional and systematic techniques*, Translated to Persian by Hourieh Ahadi, Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies (In Persian)
- Harri, Abbas (2001). *The Conduct of Scientific Writing*, Tehran: Secretariat of the Board of Trustees of Public Libraries of the country (In Persian).
- Hazrati, Hassan (2014), *Research Method in Historiology (3th ed)*. Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute press (In Persian)
- Imanpour, Mohammad-Taghi and Hassan Ramzanpour (2021). *Pathology of "Problem Statement" in Historical Research(Case Study: Master Dissertations in History)*, Historical Perspective & Historiography, Vol.30, No.26, Alzahra University, pp: 15-38. (In Persian)
- Imanpour, Mohammad-Taghi and Mohammad-Reza, Naseri (2016). *The Pathological Review of Selecting Topics in Historical Research: The Case of of Historical Thises*, Historical Perspective & Historiography, Vol.26, No.17, Alzahra University, pp: 5-32. (In Persian)
- MirJafari, Hossein and Morteza Nooraei (2009), *Research Method in History*. Tehran: Publishing Organization of the Institute of Islamic Culture and Thought (In Persian)
- Mollayi Tavana, Alireza (2013). *An Introduction to Research Methods in History (9th ed)*. Tehran: Ney press (In Persian)
- Parirokh, Mehri and Fattahi, Rahmatollah (2011). *A Guide to write a Literature Review*, Tehran: Ketabdār press (In Persian)

### English Sources

- Ary,Donald; Cheser, Lucy; and Razavieh,Asghar(1990). "Introduction to Research in Education", London: Holt, Reinhart and Winston.
- Baumeister, Roy F and Leary, Mark R (1997). "Writing Narrative Literature Reviews", Review of General Psychology. Vol. 1, No. 3, pp. 311-320
- Boote, D. N and Beile, P (2005). "Scholars before researchers: On the centrality of the dissertation literature review in research preparation", Educational Researcher, 34, 3-15.
- Cooper, H (2010). "Research synthesis and meta-analysis: A step-by-step approach", Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W (2009). "Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches", (3th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ferfolja, T and Burnett, L (2002). "Getting Started on your Literature Review", The Learning Centre, UNSW.
- Flamez, Brande .A, and others (2017). "A Counselor's Guide to the Dissertation Process: Where to Start and How to Finish", American Counseling Association , First Edition.

- Georgiou, Ion (2021). "The Literature Review as an Exercise in Historical Thinking", Human Resource Development Review, Vol. 20(2), pp. 252–273
- Gerrard, Judith (2010). "Health Sciences Literature Review Made Easy: the Matri Method", Third Edition, : Jones and Bartlett Learning, LLC.
- Ramdhani, Abdullah and others (2014). "Writing a Literature Review Research Paper: A step-by-step approach", International Journal of Basic and Applied Science, Vol. 03, No. 01, pp. 47-56
- Rowland, D. R. (-----). "Reviewing the Literature: A Short Guide for Research Students The Learning Hub", Student Services, The University of Queensland
- Snyder, Hannah (2019). "Literature review as a research methodology: An overview and guidelines", Journal of Business Research, 104, pp. 333–339.
- Steward, Barbara (2004). "Writing a Literature Review", British Journal of Occupational Therapy ,67(11), pp.495-500
- Taylor, D. (2008). "Writing a Literature Review", at (<http://www.utoronto.ca/writing/litrev.html>).
- Toncich, Dario (2006). "Key Factors in Postgraduate Research: a Guide for Students", Chrystobel Engineering.
- Torraco, R. J. (2005). "Writing integrative literature reviews: Guidelines and examples", Human Resource Development Review, 4, pp. 356–367.
- (2016). "Writing integrative literature reviews: Using the past and present to explore the future", Human Resource Development Review, 15, pp. 404–428.
- Turner, J. R (2018). "literature review", Performance improvement quarterly, 31(2), pp. 113-117
- Webster, Jane and Richard T. Watson (2002). "Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review", MIS Quarterly 26 (2): pp. 13-23
- Wiley, John and Sons, Inc (2018). "Composing Research, Communicating Results: Writing the Communication Research Paper", Kurt Lindemann, First Edition.
- Winchester, C. L and Salji, M (2016). "Writing a literature review", Journal of Clinical Urology, pp.1-5
- Xiao, Yu and Maria Watson (2017). "Guidance on Conducting a Systematic Literature Review", Journal of Planning Education and Research, pp. 1–20
- Yorks, L (2008). "What we know, what we don't know, what we need to know-Integrative literature reviews are research", Human Resource Development Review, 7, pp. 139–141.



**The pathology of Literature review in historical studies  
(Case study: master theses in the field of history)<sup>1</sup>**

Sohayb Mohammadi Nosodi<sup>2</sup>  
Mohammad-Taghi Imanpour<sup>3</sup>

Received: 2023/02/14  
Accepted: 2023/05/11

**Abstract**

Every research work is based previous researches and works and basically, the purpose of some research works is to supplement and fill the blind spots of previous works. Therefore, knowledge and awareness about the research works of the predecessors in relation to the subject and problem of research is one of the necessities of conducting researches and especially student researches. In this regard, in the general chapter of student research, there is a section titled literature review in which the researcher must review and analyze the literature or the background of her/his work. It is obvious that doing this part correctly and methodically can play an important role in providing the reader with a suitable mental background about the importance and position of the subject and question of research. However, in this article, the authors intend to first express this main question: What are the main exclusivity and principles of writing a scientific literature review? And then in response to it and by using the analytical method and case study, while enumerating the importance and main goals of the literature review, the appropriate structure and framework for it is introduced and based on this structure, finally, as the main results and findings of this article, pathologically examine the literature review of master's theses in the field of history in several prestigious universities of the country.

**Keywords:** literature review, History major, Research goals, Structure, Pathology.

---

1. DOI: 10.22051/hph.2023.42829.1649

2. PhD student of history, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. [sohaybmn1992@gmail.com](mailto:sohaybmn1992@gmail.com)

3. Professor of ancient History, Department of history, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (Corresponding Author). [mimanpour@hotmail.com](mailto:mimanpour@hotmail.com)

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507